

Libris

Coperta I:
Mihai Eminescu, fotografia din anul 1884

Respect pentru oameni și cărți

Coperta IV:
Mihai Eminescu, fotografia din anul 1869 (variantă)

DTP: Sorina Bela

Editura Aius PrintEd este recunoscută CNCS

CRISTEA, STAN V.

Eminescu și Teleormanul : un caz pentru istoria literară / Stan V. Cristea. - Craiova : Aius, 2020

Conține bibliografie. - Index

ISBN 978-606-562-875-5

821.135.1.09

Editura **Aius Printed**, Craiova, 2020
str. Pașcani, nr. 9, 200151
tel./ fax: 0351 467 471
e-mail: editura.aius@gmail.com
www.aius.ro

© **Stan V. Cristea, 2020**

ISBN 978-606-562-875-5

STAN V. CRISTEA

EMINESCU ȘI TELEORMANUL

Un caz pentru istoria literară

Craiova, 2020

În loc de colofon

Această carte, *Eminescu și Teleormanul. Un caz pentru istoria literară*, care valorifică implicit edițiile volumului „Eminescu și Teleormanul” (2000, 2004, 2014), este rodul cercetărilor întreprinse de autor de-a lungul a trei decenii (1989-2019), cu eforturi și sacrificii deloc de neglijat, dar care îi dau, prin împlinirea editorială, o anume satisfacție.

Realizând o vastă documentare, nu doar prin cercetarea operei lui Mihai Eminescu, cât și prin consultarea unui foarte mare număr de studii, eseuri și articole, apărute în diverse volume, reviste și ziare, în răstimpul celor 130 de ani de postumitate a geniului eminescian, autorul rămâne îndatorat nu doar celor care le-au dat la iveală, cărora le aduce un binemeritat gest de admirație, ci și specialiștilor de la bibliotecile publice unde s-a documentat, respectiv de la Biblioteca Națională a României și Biblioteca Academiei Române, de la Biblioteca Județeană „Marin Preda” Teleorman (Alexandria), Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman” Dolj (Craiova), Biblioteca Județeană „Dinicu Golescu” Argeș (Pitești) și de la Biblioteca Municipală „Gala Galaction” Roșiorii de Vede (aceasta din urmă i-a mijlocit și accesul la volume din alte biblioteci, prin schimbul interbibliotecar). Cu un gest de mulțumire rămâne îndatorat și unor eminescologi de astăzi, ale căror cărți le-a cercetat cu mult folos, unele dintre ele primindu-le chiar, din partea lor, cu autograf. Desigur, îndatorat le rămâne și altor istorici literari și scriitori, care i-au semnalat diverse chestiuni ce meritau a fi reținute, cum, de altfel, îndatorat le rămâne și aceluia care au comentat, în diverse reviste și volume, edițiile volumului „Eminescu și Teleormanul”.

Autorul își exprimă, de asemenea, întreaga sa grație față de Editura „Aius” din Craiova, avându-l ca director pe publicistul *Nicolae Marinescu*, care a făcut posibilă editarea și tipărirea acestei cărți, cu profesionalism și în condiții grafice cu totul deosebite, prin strădaniile domnișoarei *Sorina Bela*, care s-a ocupat de tehnoredactare și de aspectul grafic, și ale domnului inginer *Florin Cocîrlă*, cel care s-a îngrijit, cu atâta receptivitate și atenție, de imprimare și de tot ceea ce ține de managementul cărții.

Tuturor, încă o dată, pe lângă grațitudinea cuvenită, autorul le adresează și un gând sincer de recunoștință pentru tot sprijinul acordat în realizarea acestui volum în felul cum arată...

Cuprins

De ce Eminescu și Teleormanul?	5
1. Trecerile lui Eminescu prin Teleorman	7
1. Prima trecere a lui Eminescu prin Teleorman (1866)	8
2. A doua trecere a lui Eminescu prin Teleorman (1867)	12
3. A treia trecere a lui Eminescu prin Teleorman (1868)	33
4. Eminescu, în anii 1866-1869	37
5. Întâlnirile lui Eminescu cu tineri din Teleorman	40
2. Eminescu și teleormănenii din București	45
1. Eminescu și blândul Grigore G. Păucescu	48
2. Eminescu și bravul general George I. Manu	66
3. Eminescu și aristocraticul Anghel Demetrescu	71
4. Eminescu și anecdoticul Dimitrie Teleor	75
5. Eminescu și imberbul George Secășanu	78
6. Eminescu, consultat de Zaharia Petrescu	80
3. Teleormanul și opera poetică a lui Eminescu	83
1. Teleormanul și „Scrisoarea III”	83
2. Teleormanul și poezia „Doina”	87
4. Teleormanul și culegerile de folclor ale lui Eminescu	92
1. Micul text folcloric „Epșoara”	92
2. Cântecul „Frunză verde de chiperi”	95
3. Strigătura „Gurele...”	97
5. Teleormănenii în publicistica lui Eminescu	98
1. Eminescu și vechile familii teleormănene	98
2. Eminescu și Radu Grămăticul	99
3. Eminescu și Alexandru Depărățeanu	101
4. Eminescu și Grigore G. Păucescu	102
5. Eminescu și George I. Manu	103
6. Eminescu și Cezar Bolliac	107
7. Eminescu și Anghel Demetrescu	109
8. Eminescu și Dimitrie Petrescu	110
9. Eminescu și Alexandru Petrescu	112
10. Eminescu și Nae Bassarabescu	113
11. Eminescu și Dimitrie C. Butculescu	115
12. Eminescu și Iuliu C. Lugoșianu	116

13. Eminescu și Nicolae C. Furculescu	117
14. Eminescu și Ion Bălăceanu	118
15. Eminescu și Ștefan Bellu	120
16. Eminescu și George D. Vernescu	122
17. Eminescu și Vasile Boerescu	127
18. Eminescu și Constantin Boerescu	157
19. Eminescu și Aristide Pascal	157
20. Eminescu și Emanoil Culoğlu	158
21. Eminescu și Gheorghe Anghelescu	159
22. Eminescu și Radu Mihai	161
23. Eminescu și Anton I. Arion	163
24. Eminescu și Gheorghe P. Cantilli	164
25. Eminescu și alți politicieni cu legături în Teleorman	165
6. Teleormanul în publicistica lui Eminescu	167
1. Statistici teleormănene la Eminescu	167
2. Localități teleormănene reținute de Eminescu	168
3. Aspecte sociale locale în viziunea lui Eminescu	169
4. Aspecte politice locale în viziunea lui Eminescu	174
5. Implicații locale în afacerea Warszawsky-Mihălescu	175
6. Ecouri teleormănene ale atentatului Pietraru	183
7. Politicieni locali în atenția lui Eminescu	185
7. Eminescu și prețuitorii și exegeții săi din Teleorman	194
1. Biografia din Teleorman ai lui Eminescu	194
Dimitrie Teleor	194
Gala Galaction	199
George Burdun	203
2. Eminescu, personaj al unor piese de teatru	203
Nicolae Caragialli-Costache	203
Constantin Calmuschi	204
Stelian Vasilescu	204
3. Traducătorii lui Eminescu din Teleorman	206
I.Ol. Ștefanovici	206
Dimitrie Cuclin	207
Traian Lăzărescu	208
Constantin Dominte	209
4. Editorii din Teleorman ai operei lui Eminescu	210
Grigore G. Păucescu	210
George Gană	213
Elena Liliana Popescu	216
5. Exegeții din Teleorman ai operei lui Eminescu	216
Anghel Demetrescu	216
N.I. Apostolescu	229
Cezar Papacostea	231
Constantin Noica	232

Ion Mihălescu	248
Marin Preda	248
Paula Diaconescu	250
Stelian Vasilescu	252
Gheorghe Burcescu	253
Constantin Marinescu	254
Iordan Datcu	254
Constantin Dominte	256
Victor Vișinescu	257
Răzvan Theodorescu	259
Mircea Scarlat	259
Artur Silvestri	262
Ion Ungureanu	265
George Bălan	268
Marin Tarangul	272
George Gană	274
Florea Ghiță	279
Gheorghe Brătescu	281
Emil Ghițulescu	283
Stan V. Cristea	284
Nedelea Tiu	286
Iulian Bitoleanu	287
Ștefan Vida Marinescu	290
Stelian Ceampuru	293
Ana Dobre	293
Anișoara Anghel Mija	295
Gianina Maria-Cristina Picioruș	296
Oana Soare	297
8. Alte gesturi de prețuire a lui Eminescu	301
1. Prețuirea lui Eminescu prin gesturi culturale	301
2. Prețuirea lui Eminescu în antologii literare	305
3. Prețuirea lui Eminescu în unele volume	307
4. Prețuirea lui Eminescu în presa românească	313
5. Prețuirea lui Eminescu prin conferințe publice	329
6. Prețuirea lui Eminescu prin creații literare	331
9. Prețuirea lui Eminescu în județul Teleorman	339
1. Prețuirea lui Eminescu în presa locală	339
2. Prețuirea lui Eminescu în unele volume	347
3. Prețuirea lui Eminescu prin conferințe publice	350
4. Prețuirea lui Eminescu prin versuri	351
Ce înscrie Teleormanul în patrimoniul Eminescu?	354

Note bibliografice	359
1. Trecherile lui Eminescu prin Teleorman	359
2. Eminescu și teleormănenii din București	373
3. Teleormanul și opera poetică a lui Eminescu	389
4. Teleormanul și culegerile de folclor ale lui Eminescu	391
5. Teleormănenii în publicistica lui Eminescu	393
6. Teleormanul în publicistica lui Eminescu	415
7. Eminescu și prețuitorii și exegeții săi din Teleorman	423
8. Alte gesturi de prețuire a lui Eminescu	509
9. Prețuirea lui Eminescu în județul Teleorman	535
Bibliografie	557
1. Opera lui Mihai Eminescu	557
2. Corespondența lui Eminescu	560
3. Bibliografii referitoare la viața și opera lui Eminescu	561
4. Antologii literare privindu-l pe Eminescu	561
5. Lucrări referitoare la viața și opera lui Eminescu	564
6. Lucrări referitoare la Teleorman și la teleormăneni	573
7. Enciclopedii și dicționare de interes general	575
Indici	577
1. Indice de nume	577
2. Indice de numiri	610
În loc de colofon	618

Mihai Eminescu
(fotografia din anul 1869)

noicasian vorbind, generalul nu se vădește decât prin intermediul determinațiilor ce exprimă particularul, iar particularul trece, la rândul său, prin determinațiile specifice, în general. Explicația este valabilă și pentru ceea ce numim *patrimoniul Eminescu* în structura spiritualității românești – adică: *înfăptuirile lui Eminescu* (umane și spirituale), pe de o parte, și *receptarea lui Eminescu* (a înfăptuirilor sale umane, dar mai ales a înfăptuirilor sale spirituale), pe de altă parte. În această permanentă lucrare românească de cunoaștere și de re-cunoaștere, de edificare și de re-valorizare a patrimoniului eminescian, Teleormanul își are partea lui de contribuție, deloc de neglijat într-o perspectivă integratoare.

Prin lucrarea de față, năzuim să arătăm ce înseamnă, astăzi, *contribuția Teleormanului în constituirea patrimoniului Eminescu*, evident, fără să credem că vom izbândi întrutotul. Însă, revendicarea trecerilor lui Eminescu prin județul Teleorman, în anii 1866, 1867 și 1868, revendicarea prezenței Teleormanului în opera poetică a lui Eminescu și în legătură cu culegerile sale de folclor, dimpreună cu revendicarea unor legături pe care Eminescu le-a avut cu câteva spirite ridicate de pe aceste meleaguri, ca și insistenta aplecare a lui Eminescu, în publicistica sa, asupra unor teleormăneni și asupra unor aspecte ale vieții sociale și politice din acest județ, chiar dacă o face din perspectiva gazetarului angajat pe baricadele „Timpului” conservator din anii 1877-1883, reprezintă contraponderea justificată pentru care Eminescu – ca *om* și ca *spirit* de excepție al acestui neam – s-a bucurat de o la fel de mare atenție din partea unor prețuitori și cinstitori – biografi, editori, traducători, exegeți și comentatori – din Teleormanul cu care a avut, cum se va vedea, atât de multe și de profunde legături.

La 20 de ani distanță de „Anul Eminescu” (2000), prilej cu care a și apărut prima ediție a cărții de față, care a însemnat, fără îndoială, un hotăr între cum ne-am raportat – noi, teleormănenii – până atunci la Eminescu și cum ne raportăm – noi, și cei care vor veni în urma noastră – la ceea ce înseamnă Eminescu pentru noi, în corelație cu arealul referențial, determinat geografic și spiritual, readucem în atenția publică acest demers, ce dă expresie unei determinații particulare, și anume: **Eminescu și Teleormanul**. Altfel spus, ce *omagi*u mai înalt i-am fi putut aduce lui Eminescu, din acest județ atât de bogat întru spirit, în anul când se împlinesc 170 de ani de la nașterea sa și 131 ani de nemurire a **spiritului** său și a **operei** sale?!...

1. Trecerile lui Eminescu prin Teleorman

Prima întâlnire a lui Eminescu cu spiritul Teleormanului s-a produs la Botoșani, când va fi luat parte la reprezentația trupei Fany Tardini, cu vodevilul național *Radu Calomfirescu*, scris de Ion Dumitrescu-Movileanu, cu care începea și primul turneu al trupei la Cernăuți, în ziua de 29 februarie 1864¹. Spectacolul s-a dat în sala Hotelului de Moldavie, situat lângă Biserica „Sf. Paraschiva”, iar principalii actori ai trupei erau „pe lângă Fany Tardini și doi frați Vlădicești, un comic [Ioan] Comino, actorii [Alexandru] Evolschi, [Ioan] Lacea, Chirimescu, [Stavru] Sachelari[e], [Dimitrie] Constantinescu, [Ioan] Romanescu și d-nele Dumitreasca și Albeasca”². Vodevilul evoca figura legendarului boier al lui Mihai Viteazul, distins în luptele cu tătarii, a cărui familie își avea leagănul în Calomfireștii Teleormanului³. Legenda populară îl amintește împreună cu frații Buzești, când cere un ajutor de la domnitorul Mircea [cel Bătrân], pentru a o desrobi pe mama sa, răpită de tătari, și este omorât de Buzești și Căplești, la indicația domnitorului, însă dreptatea iese la lumină prin mărturisirile mamei sale, iar cei patru boieri sunt decapitați⁴. Această legendă nu păstrează întrutotul adevărul istoric, pentru că, se știe, de pildă, că la nunta lui Sigismund Bathory cu principesa imperială Maria-Cristina de Habsburg, Mihai Viteazul i-a trimis în locul său pe Stroe Buzescu și Radu Calomfirescu⁵, precum și că, la 14 ianuarie 1595, cu cetele sale și împreună cu frații Buzești, Radu Calomfirescu îi înfrânge pe tătari, la Putineiu, în județul Teleorman⁶. Radu Calomfirescu era născut pe la 1540 și a murit în 1598, dar un urmaș al său (Preda „Floricoiul”, postelnic, apoi sluger, care era fiul lui Radu din Cepturoaia, postelnic, apoi vistiernic și mare postelnic, și al Calei, fiica lui Radu Calomfirescu) a trăit până dincolo de mijlocul secolului al XVII-lea⁷. În fine, în legătură cu Radu Calomfirescu a circulat și o baladă⁸, pe care o cunoșteau, în epocă, între alții, C.D. Aricescu⁹ și Vasile Alecsandri¹⁰.

Turneul cernăuțean al trupei Fany Tardini avea să se încheie la 27 mai 1864, cu comedia-vodevil „Bărbierul din Sevilla”, tradusă și adaptată de Costache Caragiale¹¹. Eminescu a rămas atras de felul cum au jucat Fany Tardini, Ioan Comino și Alexandru Vlădicescu, atât la Botoșani, cât și la Cernăuți¹². Din documentele ulterioare ale trupei nu rezultă că, după încheierea turneului, Eminescu ar fi însoțit-o, prin Bucovina și Moldova, și nici prin Transilvania¹³. Acest lucru s-a întâmplat, însă, după cel de-al

doilea turneu, desfășurat între 14 noiembrie 1864 – 21 martie 1865, în timpul căruia Eminescu s-a alăturat trupei¹⁴. Ion G. Sbiera considera, poate pe bună dreptate, că: „Teatrul l-au abătut de la studiile sale gimnaziale, voia să fie și actor și autor dramatic.”¹⁵, iar Gala Galaction presupunea, la rândul său, că: „Teatrul Șefaniei Tardini îl destăinuiește pe Eminescu, definitiv, asupra lui însuși.”¹⁶. Desigur, și Mite Kremnitz se referea tot la această perioadă din viața lui Eminescu, atunci când afirma că: „Abia un băiețandru, părăsi dar gimnaziul și colindă Ardealul, Muntenia și Moldova, cu acea trupă de actori, în care era aci actor, aci poet dramatic, aci regizor, aci sufleur...”¹⁷

În peregrinările trupei, Eminescu a avut ocazia să revadă, și iarăși să revadă piesa **Radu Calomfirescu**, remarcându-i pe Stavru Sachelarie (cel care îi juca pe Radu Calomfirescu și pe Mihai Viteazul) și Alexandru Evolschi (cel care îl juca pe Vintilă)¹⁸. În cele două stagii (1864-1865 și 1865-1866), cât s-a aflat în trupa Fany Tardini, Eminescu a fost coleg, între alții, cu: Alexandru Vlădicescu, Alexandru Evolschi, Ioan Lacea, Ioan Comino, Ioan Romanescu, viitorul soț al mării artiste Aristizza Romanescu, și I. Bujoreanu, probabil viitorul avocat și romancier Ioan M. Bujoreanu, după cum presupune Ioan Massoff¹⁹.

Peste ani, în stagiunea 1885-1886, la sala „Dacia” din București, piesa **Radu Calomfirescu** avea să fie jucată de o trupă din care făceau parte și soții Elena și Iorgu Caragiale²⁰, iar Eminescu se va fi dus atunci să revadă această piesă, care-i reamintea de spectacolul de teatru ce-l văzuse în prima lui junețe. La o altă reprezentație extraordinară, de la sfârșitul lui aprilie 1889, de la Teatrul „Dacia”, cu piesa „Radu Calomfirescu și întoarcerea în triumf a lui Mihai Bravu din Transilvania”, „drama istorică cu cântece în 4 tablouri de d. Dumitrescu-Movileanu”, la care și-au dat concursul și soții Caragiale, din păcate, din cauza bolii, Eminescu n-a mai avut cum să meargă²¹.

1. Prima trecere a lui Eminescu prin Teleorman (1866). Legăturile lui Eminescu cu județul Teleorman sunt și de altă natură. Întâi de toate, putem arăta că poetul a trecut în junețe prin părțile Teleormanului de cel puțin trei ori²².

Se știe că Eminescu avea să se întâlnească cu trupa lui Iorgu Caragiale la Giurgiu. Nu se știe prea clar cum a ajuns Eminescu la Giurgiu, cu ce gânduri și în ce scop. De la G. Călinescu reținem că, probabil pe la începutul lui septembrie 1866, cunoscându-l la Sibiu pe Nicolae Densușianu, acesta „îl ia acasă, îl îmbracă din cap până în picioare și îl ține la sine vreo trei zile, după care, poetul vrând să treacă frontiera fără pașaport, îi dă o scrisoare către Popa Bratu, om de vază

din Rășinari și, din întâmplare a soartei, bunic dinspre mamă al altui poet român, Octavian Goga. Eminescu a plecat deci către lanțul albastru al munților de graniță, pe sub poalele cărora sclipesc satele mărginenilor și, ajutat de un țaran, a trecut pe potecile Rășinarilor pe lângă Vama Cucului, dincolo, unde îl așteptau noi și întunecate destine”²³. Dimitrie Vatamaniuc se mulțumește să relateze că Nicolae Densușianu, student pe atunci în drept, pe care Eminescu îl întâlnește la Sibiu, „îl recomandă Popei Bratu, din Rășinari, bunicul dinspre mamă al lui Octavian Goga, care îi oferă găzduire și îl dă în seama unui țaran cunoscător al potecilor din munți, să-l treacă prin Vama Cucului în «țară»” și că „Poetul trecea însă Carpații spre «noi și întunecate destine»”²⁴. Iar Augustin Z.N. Pop afirmă că, „După pelerinajul la Blaj în vara anului 1866, Eminescu apucă pe toamnă pe calea către capitală, cu ce-avea pe el, pe Valea Oltului, strecurându-se pe la Turnu Roșu și urmând, imaginar, malurile râului spre Râmnicu Vâlcea. De-acolo, peste Dealul Negru, prin Pitești, Golești, Găești, Titu, Chitila – la București!”²⁵, întrucât: „S-ar fi putut îndemna către altceva decât către lumea teatrului, ca să-și câștige existența? Categorie nu!”²⁶ La rândul său, Victor Crăciun admite și el că, spre sfârșitul lui septembrie 1866, Eminescu, „prin Sibiu, Rășinari, prin «Vama Cucului», traversează Carpații, coborând spre Valea Oltului, prin Cozia, Vâlcea, Curtea de Argeș sau Pitești, la București”²⁷. În fine, nu se știe mai nimic nici despre ce a făcut Eminescu, în București, cât a stat în toamna lui 1866, și nici după ce a revenit aici, până în vara lui 1867, încât afirmația lui Gala Galaction, cum că „anul 1867 este cel mai obscur din cei 6 din viața de pribeag a lui Eminescu”²⁸, este în mare parte adevărată.

Totuși, de la fostul actor Dumitru Găvănescu știm, prin intermediul lui Dimitrie Teleor, că Eminescu a fost găsit de Iorgu Caragiale în portul Giurgiu, unde era hamal, „pe la 1866-1867”, luându-l atunci ca sufleur în trupa sa de teatru²⁹. Cum a ajuns Eminescu la Giurgiu rămâne, încă, o enigmă nedezlegată pe deplin. Recent, însă, Zenovie Cârlegea a inclus în volumul „Mihai Eminescu. Drumuri și popasuri în Gorj” (2016), un articol al lui Ion Filipoiu, **Eminescu în Gorj**³⁰, apărut inițial în revista „Portal-Măiastra” (2006)³¹ și reluat, într-o nouă redactare, în ziarul „Novăceanul” (2016)³², în care, în esență, se susține că: în preambulările sale, din toamna anului 1866, pe traseul Cernăuți – Blaj – Sibiu – Giurgiu, Eminescu ar fi ajuns de la Rășinari, mergând apoi pe drumul oierilor de peste Parâng până la Schela Cernădiei, de unde ar fi luat-o pe ruta Horezu – Râmnicu Vâlcea, iar de aici până la Dunăre a călătorit cu pluta, ajungând apoi la Giurgiu, unde a fost găsit de Iorgu Caragiale³³.

Numai că, demonstrația lui Ion Filipoiu este în contradicție cu ceea ce susține Augustin Z.N. Pop (anume că, în toamna lui 1866, Eminescu ajunge la București, venind de la Blaj, de la Râmnicu Vâlcea mergând prin Pitești, Golești, Găești, Titu și Chitila). Pe de altă parte, deși apreciază că demonstrația lui Ion Filipoiu „este impecabilă din punct de vedere științific, mai ales că vine și cu o punctuală documentare de teren”³⁴, Zenovie Cârlogea avansează el însuși două posibilități, atunci când afirmă că: „De la Rm.-Vâlcea pribeagul ar fi plutit pe Olt până la Dunăre oprindu-se la Giurgiu-port, unde se angajase zilier la «măsuriișul porumbului» (descoperit aici de trupa lui Iorgu Caragiale, poetul ar fi ajuns cu aceasta la București). Ori de la Râmnic, adolescentul ar fi urmat drumul «sării» (al păcurii sau al gazului) spre Pitești și Ploiești, de unde ar fi coborât spre București.”³⁵ Trebuie totuși să recunoaștem că traseul Sibiu – Rășinari – Novaci – Râmnicu Vâlcea este unul ocolitor față de cel direct Sibiu – Rășinari – Tâlmăciu – Râmnicu Vâlcea, iar călătoria cu pluta pe Olt, de la Râmnicu Vâlcea până la Dunăre putea fi una plină de peripecii, deși ar fi durat mai puțin decât dacă ar fi fost făcută împreună cu oierii plecați din Rășinari (unde stătuse trei zile, în casa preotului Ioan Bratu, bunicul dinspre mamă al lui Octavian Goga³⁶) și care-și duceau turmele de oi la iernat în bălțile de la Dunăre, pe vechiul drum al transhumanței (adică pe „Drumul Oii”, ce venea de la Sibiu, prin Slatina, Mihăiești, Crângeni, Dorobanțu, Segarcea Deal, Lița, până la Turnu Măgurele³⁷). În plus, Ion Filipoiu nu mai spune ce l-ar fi determinat pe Eminescu s-o apuce pe această cale – la dorința de-a ajunge în România s-a adăugat, probabil, și imprevizibilul situației ivite după ce a trecut munții, când s-a aflat singur în fața unei împrejurări la care nu s-a așteptat – și nici cum a ajuns de la Islaz, unde se varsă Oltul în Dunăre, în portul Giurgiu, unde se angajează ca hamal, după cum îi relatase fostul actor Dumitru Găvănescu lui Dimitrie Teleor. Despre cum a ajuns Eminescu la Giurgiu nu ne lămurește nici Emil Talianu, în volumul „Eminescu și Giurgiu” (2007), mulțumindu-se doar să sugereze că preotul Ioan Bratu din Rășinari i-ar fi vorbit despre un descendent al familiei sale, Nicolae Droc-Barcianu, care era profesor la gimnaziul din Giurgiu (deși, în realitate acesta a fost numit profesor aici abia la 10 martie 1870, iar în anul 1866 era elev la Liceul „Sf. Sava” din București).

Fostul actor Dumitru Găvănescu îi declarase lui Dimitrie Teleor că îl cunoștea pe Eminescu „De pe la 1866-1867”, iar acum, ținând seamă și de ceea ce propune Ion Filipoiu, ni se pare plauzibil ca Iorgu Caragiale să-l fi descoperit pe Eminescu, în portul Giurgiu, în toamna

lui 1866, astfel că acesta s-a integrat repede în trupă și chiar dacă a părăsit-o, după tunelul de la Iași³⁸, pentru scurt timp, cât a fost custode la Biblioteca învățăceilor români gimnasiali cernăuțeni, în noiembrie-decembrie 1866³⁹, a revenit foarte repede alături de ea, colindând în vara lui 1867 prin mai toate orașele Munteniei.

Prin urmare, dacă s-ar adevăra că acea călătorie a lui Eminescu s-ar fi întâmplat în realitate – anume, cu pluta, pe Olt, până la Islaz, de unde va ajunge întâi la Turnu Măgurele, iar de aici la Giurgiu (fie mergând pe drumul din lunca Dunării care unea Turnu Măgurele de Giurgiu, trecând prin Zimnicea, fie luând de la Turnu Măgurele un vapor până la Giurgiu) –, atunci am putea spune că prima trecere a lui Eminescu prin Teleorman s-a petrecut în toamna anului 1866, trecând pe la Islaz – unde a poposit câteva zile, până ce a găsit o cale spre Giurgiu –, și abia apoi a venit în turneu cu trupa lui Iorgu Caragiale, în anul 1867, când avea să vadă cu alți ochi aceste meleaguri.

Dar, de va fi ajuns în toamna lui 1866 la Islaz, Eminescu va fi văzut – asemenea lui Alexandru Vlahuță, peste ani – cum „ostroavele – grădini plutitoare – își răsfrâng în valuri răchite argintii”, va fi simțit în aer „un miros dulce de fâneață și de sulcină”, va fi văzut, pe dealuri, departe, „tarlalele-nguste [ce] par niște velinți întinse la soare”⁴⁰. Plecând spre Turnu Măgurele, iar de aici spre Giurgiu, indiferent dacă va fi mers pe drumul din lunca Dunării, cu poșta vremii, sau pe Dunăre, cu vreun vapor, va fi văzut orașul Turnu Măgurele, „retras mai de-o parte, pe podișul luncii deschise între Dunăre și Olt”⁴¹, va fi văzut, poate, și movila de pământ ce ascundea ruinele cetății lui Mircea cel Bătrân, iar de la Turnu Măgurele încolo va fi văzut cum „se-șiră satele-n lanț: case mici, tupilate, bordee acoperite cu șovar”⁴², pentru ca la Zimnicea să vadă vechea schelă de grâne, iar mai departe să ia seama la „priveliști nemărginite peste ogoarele și suhaturile ținutului Vlașca”⁴³. Portul Turnu Măgurele își avea abia în acești ani începuturile, din 1862 înființându-se aici „ghecetul” (vase plutitoare), care să asigure „serviciul de la un mal la altul”, atât pentru oameni, cât și pentru mărfuri⁴⁴.

Episodul cu călătoria lui Eminescu de la Rășinari până la Giurgiu trebuie să se fi întâmplat în toamna târzie a anului 1866, dacă ținem seama și de o scrisoare a lui Nicolae Densușianu, datată „București, 2 febr. 1892”, în care relatează întâlnirea lui cu Eminescu la Sibiu (scrisoarea a fost inserată de Nicolae Petra-Petrescu în cuprinsul conferinței *Din junețea lui Eminescu*, publicată în ianuarie 1900, în revista „Familia”) ⁴⁵; despre trecerea lui Eminescu prin Rășinari și despre scrisoarea lui Nicolae Densușianu vorbesc atât Ilie Dăianu, în volumul

„Eminescu în Blaj. Amintiri de ale contimporanilor” (1914)⁴⁶, cât și Octavian Goga, în „Fragmente autobiografice”, cu care deschide volumul său de „Discursuri” (1942)⁴⁷.

2. A doua trecere a lui Eminescu prin Teleorman (1867). Pentru a doua oară, Eminescu s-a aflat în Teleorman în vara anului 1867, împreună cu trupa lui Iorgu Caragiale, în care era sufleur și actor. Ne face să credem acest lucru Eminescu însuși, prin articolul său *Repertoriul nostru teatral*, din „Familia” de la 18 ianuarie 1870⁴⁸, unde persiflează pe marginea repertoriului prezentat de trupele de teatru ale vremii, îndeosebi în provincie: „De piese originale tot de categoria asta foiește apoi provincia. Acolo-și duc strălucita lor existență, coronate cu hârtie aurită, umbrele trecutului: Mihaii Viteji, Ștefanii cei Mari, Bogdanii cei Chiori, apoi un repertoriu comic minunat, d.e.: Lumea ca nelumea sau domnia asupra stelelor, Balamucul sau înțelepții și nebunii, Contrabanda de la Giurgiu (respectiv Galați, Brăila, Turnu), apoi drame ca Tudor cu caucul de doi coți, Manole sârbul etc. etc.”⁴⁹

Eminescu făcea, incontestabil, exemplificările și, mai ales, celelalte localizări ale piesei *Contrabanda de la Giurgiu*, respectiv „Galați, Brăila, Turnu”, și pe baza experienței sale de sufleur al trupei lui Iorgu Caragiale, cu care colindase în vara anului 1867 prin Muntenia. O mărturie că poetul nu inventa asemenea titluri o constituie faptul că, printre manuscrisele pieselor de teatru din repertoriul lui Iorgu Caragiale, aflate în colecțiile de manuscrise ale Bibliotecii Academiei Române, se regăsesc și acelea intitulate: „Umbra lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul” (ms. 2970, f. 167-177v)⁵⁰, „Umbra lui Ștefan cel Mare și Mihai Bravul” (ms. 2975, f. 121-131)⁵¹, „Umbra lui Mihai Viteazul la Târgoviște” (ms. 2975, f. 134-141)⁵², „Umbra lui Mihai Viteazul” (ms. 2977, f. 185-197v)⁵³, sau aceea intitulată: „Înțelepții și nebunii” (ms. 2977, f. 168-183)⁵⁴. De asemenea, încă din stagiunea 1866-1867, trupa lui Iorgu Caragiale juca piesa *Contrabandiștii din Galați*⁵⁵. Două variante mai vechi ale acestei comedii „în două acte” le găsim în colecțiile de manuscrise ale Bibliotecii Academiei Române. Prima variantă, sub titlul *Contrabondu de Galați*, este în ms. 2969, f. 168-193v⁵⁶, iar a doua variantă, sub titlul *Contrabondul de Galatz*, este în ms. 2973, f. 221-238, având subtitlul „comédie originală în 2 acte”⁵⁷.

În legătură cu includerea de către Eminescu, în articolul „Repertoriul nostru teatral”, a piesei „Contrabanda de la Giurgiu (respectiv Galați, Brăila, Turnu)”, sub acest titlu și nu sub altul, între piesele ce se reprezentau la acea vreme, îndeosebi în provincie, două chestiuni se cer a fi clarificate.

Întâi, Eminescu intitulează piesa „Contrabanda de la Giurgiu”, și nu „Contrabanda de la Galați”, cum era intitulată în manuscrisul ce aparținea lui Iorgu Caragiale, pentru că, la Giurgiu, intrase junele sufleur Eminescu în contact cu ea, deci o trecea între exemple după cum o cunoscuse în turneul la care luase parte, împreună cu vestita trupa a lui Iorgu Caragiale.

Apoi, Eminescu localizează piesa prin titulatura „Contrabanda de la Giurgiu (respectiv Galați, Brăila, Turnu)” și dintr-un motiv personal. Dacă Eminescu n-ar fi fost, în 1867, sufleur și actor în trupa lui Iorgu Caragiale, cel puțin la Giurgiu, unde se alăturase trupei, și la Turnu Măgurele, unde va fi ajuns trupa respectivă, venind dinspre Giurgiu, cu siguranță n-ar fi făcut asemenea localizări exacte ale piesei (dar Eminescu ajunsese cu trupa lui Iorgu Caragiale și la Brăila, precum și la Galați). De asemenea, la suplica adresată Comitetului Teatral, înregistrată la nr. 294 din 27 noiembrie [1866], Iorgu Caragiale anexase lista actorilor de la Teatrul Vodevil, pe care îl conducea în București, și lista de repertoriu, în care, la poziția 6 figurează piesa „Contrabondu dela Galați”⁵⁸, titlul original al piesei, anterior, oricum, celui cu care Eminescu face prima localizare, respectiv la Giurgiu, urmată de celelalte, adică la Galați, Brăila, Turnu.

Facem, apoi, afirmația că Eminescu a trecut prin Teleorman, în 1867, bazându-ne și pe considerațiile unora dintre biografii săi.

G. Călinescu, cunoscătorul avizat și profund al vieții și operei lui Eminescu, precizează: „Cu Iorgu Caragiale, Eminescu a colindat în vara 1867 orașele în care acesta avea obiceiul să joace și pe care le vom cunoaște când se va cerceta itinerariul turneului său. Caragiale umbla mai ales prin Muntenia, fusese la Ploiești, la Giurgiu, la Brăila și deci și la Galați, și e de bănuț și într-alte orașe.”⁵⁹

Augustin Z.N. Pop, eminescologul cu cea mai solidă contribuție documentară la cunoașterea biografiei lui Eminescu, afirmă că, „în vara anului 1867, Eminescu a străbătut cu trupa lui Iorgu Caragiale aproape toată Muntenia, dându-și contribuția scenică la Ploiești, Brăila, Galați, Giurgiu și în alte localități”⁶⁰. La revenirea din turneu în București, Eminescu rămâne integrat „Teatrului de Vodevil”, deschis de Iorgu Caragiale, încă de la 15 decembrie 1866, în sala Cornescu⁶¹, precizează Augustin Z.N. Pop.

Mai mult, N.A. Bogdan spune că actorul Alexandru Evolschi i-ar fi relatat „câteva anecdote din viața de actor, sau mai bine zis de sufleur” a lui Eminescu, din care a reținut, în primul rând, că: „Eminescu a rătăcit în câteva trupe de teatru provinciale, conduse de Pascali, Lupescu,

Caragiali etc., îndurând mizeria caracteristică acestei vieți artistico-vagabonde, lipsit veșnic de cele necesare, fugind pe fereastră de la un hotel, lăsându-și paltorul amanet la un birt – într-o continuă hărțuială cu lipsa și privațiunile.”⁶² Adesea, indiferent din ce trupă făcea parte – a lui Mihail Pascaly, a lui Ion Lupescu sau a lui Iorgu Caragiale –, Eminescu „sufle din cușca lui îmbrăcat în diferite costume speciale trupelor provinciale, compuse din câte o haină Louis IV, pantaloni bufanți Henric IV și chivere de carton aurit à la «Misterele Inchizițiilor» sau din «Don Juan de Marana», căci, trupa fiind restrânsă în artiști, „sufleurul era chemat să ia parte și el între personagiile piesei”⁶³. Și mai adaugă N.A. Bogdan, din ce reținuse de la bătrânul actor Alexandru Evolschi: „Cu hainele ponosite, adeseori mâncând numai pastramă ori două-trei ouă răscoapte și o pâine neagră pe zi, lipsit veșnic de bani necesari pentru a duce o viață mai omenească, Eminescu totuși arăta o așa pasiune pentru teatru, încât cu toate sfaturile multora și în special ale lui Evolschi (care avea obiceiul, poate cam interesat, de a sfătui pe toți tinerii ce-i vedea mai talentați, de a se lăsa de teatru), el nu voi în ruptul capului să se lase de viața poetică dar sărăcăcioasă de actor, până ce împrejurări mai serioase n-au intervenit – mai ales stăruința familiei lui –, care l-au scos definitiv dintre camarazii să nomazi.”⁶⁴

Petru Rezuș conchide, la rândul său, în legătură cu intrarea lui Eminescu în trupa lui Iorgu Caragiale: „În vara lui 1867, Iorgu Caragiale îl găsește pe poet venind cu trupa sa în turneu la Giurgiu; venise aici, după popasuri necunoscute; aici se angajează la **Teatrul de vodevil** al lui Iorgu Caragiale ca actor, sufleur și copist; va porni cu trupa acestuia în turneu la: Brăila, Galați, Râmnicu-Sărat, Ploiești, Giurgiu etc., achitându-se de sarcinile ce-i reveneau.”⁶⁵

De la fostul actor Dimitrie Găvănescu, ajuns în cele din urmă oficianț telegrafist, un teleormănean, publicistul Dimitrie Teleor, avea să afle că, la Giurgiu, Iorgu Caragiale îl angajează pe Eminescu în trupa sa, fiind mulțumit de el. Teleor relatează dialogul său cu fostul actor Găvănescu în „anecdotă” **Eminescu, hamal în port**, publicată în „Universul literar” de la 24 februarie 1903⁶⁶, pe care o reproduce în eleganta sa cărticică, **Eminescu intim** (1903):

„– ...D-ta zici c-ai fost intim cu marele nostru poet Mihail Eminescu?

– Da, domnule.

– Eu însă îl cunosc mai de mult, continuă d. oficianț Găvănescu cu care vorbeam.

– De când?

– De pe la 1866-67.

– P-atunci trebuie să fi fost copil, desigur.

– Era de vreo optsprezece ani.

– Și cu ce prilej l-ai cunoscut?

– Ei, să vezi. Eu aveam dragoste mare de teatru înainte d-a intra în telegraf, și mă țineam după Iorgu Caragiale. O dată am plecat cu trupa acestuia ca să dăm reprezentații la Giurgiu. Aici n-aveam sufleur. Ce te faci?

– Am plecat cu Directorul, cu Iorgul Caragiale, prin port să vedem n-om găsi vr-un tânăr cu știință de carte. Ei? Și în port, printre hamali, am găsit pe unul care știa să citească.

– Hamal?

– Hamal, însă nu căra grâu.

– Dar ce făcea?

– Sta cu răzătoarea de fier în mână și rădea bănițele pline după cum se obișnuiește la încărcare de produse.

– Ca să fie toate egale?

– Neapărat.

– Și?

– Și m-am uitat la el. Ți-era mai mare mila. În picioare avea numai niște pantaloni de dril albaștri, iar pe corp un sacou scurt de materie ordinară. Nici cămașă, nici ciorapi, nimic.

– Ce spui?

– Ca ceilalți hamali, de altminteri.

– Mizerie mare.

– Ce puteau oamenii să facă cu șaizeci de bani pe zi, cât li se plătea în port pe vremurile alea?

– Așa e.

– Acest hamal care știa carte nu era altul decât Mihail Eminescu.

– Acela care avea mai târziu să ne uimească cu geniul lui?

– Acela. Iorgu Caragiale l-a tocmit sufleur. Era băiat foarte deștept Eminescu, poate mai deștept decât trebuia...”⁶⁷

Episodul întâlnirii lui Eminescu, la Giurgiu, cu trupa lui Iorgu Caragiale este relatată, nu atât de diferit, și de I.L. Caragiale, fost și el o vreme sufleur în aceeași trupă, pentru care, ca și Eminescu, a copiat câteva piese. Caragiale relatează, în cunoscuta sa evocare **În Nirvana**, un dialog purtat cu Iorgu Caragiale:

„Sunt peste douăzeci de ani de-atunci./ Locuiam într-o casă unde trăsesese în gazdă un actor, vara director de teatru în provincie.

Stagiunea migrării actorilor se sfârși: era toamnă, și aceste păsări călătoare se-ntorceau pe la cuiburile lor.

Văzându-mă că citeam într-una, actorul îmi zise cu un fel de mândrie:

«Îți place să te ocupi cu lectura... Am și eu un băiat în trupă care citește mult; este foarte învățat, știe nemțește și are mult talent; face poezii; ne-a făcut câteva cuplete minunate. Eu crez că ți-ar face plăcere să-l cunoști.»

Și-mi povesti cum găsisese într-un otel din Giurgiu pe acel băiat – care slujea în curte și la grajd – culcat în fân și citind în gura mare pe Schiller.

În ieslele grajdului, la o parte, era un geamantan – biblioteca băiatului – plin cu cărți nemțești.

Băiatul era foarte blând, de treabă, n-avea niciun vițiu. Era străin de departe, zicea el, dar nu voia să spună de unde. Se vedea bine a fi copil de oameni, ajuns aici din cine știe ce împrejurare.

Actorul îi propusese să-l ia sufleur cu șapte galbeni pe lună, și băiatul primi cu bucurie. Își luase biblioteca și acuma se afla în București.⁶⁸

În aceeași seară, cei doi tineri aveau să se întâlnească. Eminescu i s-a adresat lui I.L. Caragiale: „Mă recomand, Mihail Eminescu.”⁶⁹

Întâlnirea lui Eminescu cu I.L. Caragiale s-a produs „în 1867 și nu în 1868”⁷⁰, precizează D. Murărașu. Recent, și Octavian Onea afirmă că „Aici, la Iorgu îl va întâlni Caragiale pe Eminescu. Toamna, desigur. Dar, în toamna lui 1867, și nu în toamna lui 1868”, cum credeau G. Călinescu, Șerban Cioculescu și Marin Bucur⁷¹. În 1868, Eminescu era deja în trupa lui Mihail Pascaly, iar I.L. Caragiale era sufleur în trupa lui Iorgu Caragiale⁷². De altfel, în vara lui 1868, Eminescu s-a aflat cu trupa lui Mihail Pascaly în vestitul turneu întreprins în Ardeal și în Banat. Cu privire la întâlnirea dintre Eminescu și Caragiale, Mihai Apostol afirmă că ea „a avut loc în locuința lui Iorgu de la București, aflată în casele lui Iancu Manu, din strada Boteanu, datorite Anastasiei Caragiale, sora actorului”⁷³.

Prezența lui Eminescu în trupa lui Iorgu Caragiale este dovedită și de câteva documente scrise de acesta. Primul este suplica pe care Iorgu Caragiale o înaintează Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice și pe care V.A. Urechia, director general în acest minister, își pune rezoluția la 19 noiembrie 1867⁷⁴. Iar ultimul este suplica pe care Iorgu Caragiale și asociatul său, Daniil Drăgulici, o înaintează directorului Teatrului

Național din București, Grigore Bengescu, și pe care acesta o primește la 13 februarie 1868⁷⁵.

În trupa lui Iorgu Caragiale, „Eminescu îndeplinea multiple însărcinări: redacta corespondența, extrăgea roluri, intra în cușca sufleurului, făcea figurație, ajuta la montajul decorurilor, suna cu clopoțelul începutul actelor, sufla la repetiții.”⁷⁶ Cum afirmă și Ioan Massoff, „este o iluzie să se creadă că activitatea lui Eminescu s-a putut mărgini doar la aceea de sufleur, când nevoile trupei erau atât de mari, când economiile erau crâncene, când specializarea în teatru nu era de fel riguroasă”⁷⁷. Ioan Massoff aduce, în sprijinul aserțiunii sale, afirmația făcută de Mite Kremnitz, prin 1910, potrivit căreia, în trupa de actori, Eminescu „era aci actor, aci poet dramatic, aci regizor, aci sufleur”⁷⁸, precum și afirmația lui Nicolae Iorga, și anume că Eminescu a fost „sufleur într-o trupă de artiști ambulanți..., râvnind el însuși să aibă roluri de protagonist...”⁷⁹ De altfel, și G. Călinescu sesizase, pe bună dreptate, că „sufleurul era chemat să ia și el parte între personajele piesei”⁸⁰.

Eminescu a trecut cu trupa lui Iorgu Caragiale mai întâi pe la Turnu Măgurele, unde, cum transpare din afirmația sa, făcută în articolul *Repertoriul nostru teatral*, printre altele, a suflat și a jucat în piesa *Contrabanda de la Turnu*, ce fusese adaptată, după obiceiul vremii, fie doar și prin titlu, la localitatea în care se reprezenta (alcătuitoarea notelor volumului IX al ediției academice de „Opere” trimit, așadar, corect la orașul Turnu Măgurele, când vine vorba despre această piesă).

Trupa lui Iorgu Caragiale a jucat la Turnu Măgurele și o piesă de strictă inspirație locală, cu titlul *Fiul Teleormanului sau Stanciu Bratului*, de Ioan Penescu. În repertoriul trupei lui Iorgu Caragiale s-au aflat cel puțin două variante ale piesei, ale căror texte se găsesc în prezent în colecțiile de manuscrise ale Bibliotecii Academiei Române. Primul text este în ms. 2968, f. 109-130, sub titlul *Stanciu Bratului*, subintitulat „melodram în 3 acte”, fiind „compusă de D-nu Ioan Penescu. 1849” și „prescris[ă] de L[eonida] Georgescu. 1871”⁸¹. Al doilea text este în ms. 3134, f. 103-141v și 157r-v, sub titlul *Fiul Teleormanului sau Stanciu Bratului*, subintitulat „dramă-vodevil în 3 acte și în 8 tablouri”, fiind „compus de același autor a[?] lui Meșteru Manole Dl. I[oa]n Penescu”. Acest al doilea manuscris, căruia îi lipsesc începutul și sfârșitul, conține la final, pe f. 158v, următoarea însemnare: „Această piesă intitulată [Stanciu Bratului] să coprinde de patruzeci și una file, fără rânduri șterse și rase și care este slobodă a să reprezenta, pă temeul cării șnuruindu-să și pecetluindu-să cu pecetia comitetului